

BÍRÁLAT

Láng Benedek

Titkosírás a kora újkori Magyarországon

c. akadémiai doktori értekezéséről

Bár az itt következő írás műfaja az elvárások szerint "bírálat," a bíráló nehéz helyzetben van, mert kritizálandót, vagy kivetni valót nemigen talált az értekezés gyanánt benyújtott, immár megjelent könyvben. Megpróbálván elkerülni az encomiumba való kódváltást, az alábbiakban azt kívánom kifejezni, hogy saját, kultúrtörténeti szempontból miért tartom érdemes és házpótló munkának Láng Benedek értekezését és miért tartom fenntartás nélkül támogatandónak, hogy a szerző elnyerje az MTA doktora címet.

Láng Benedek maga is kultúr- és esztétikustörténész, habár időközben titkosírás-szakértőnek is kiképezte magát. Értekezése mégis elsősorban egy általánosabb, kultúrtörténeti érdeklődéssel vizsgálja a titkosírások általános és a kora újkori Magyarországon vizsgálható történetét, éppen ezért nem veszik el a titkosírás elméletének és igen bonyolult gyakorlatának részkérdéseiben, ehelyett a titkosírás-kutatást összeköti egy másik fontos, és az utóbbi évtizedekben egyre divatosabbá váló témával, a titokkutatással. Utóbbi az eszme- és méginkább a mentalitáskutatás része, és bár a titkok mindig is érdekelték nemcsak az átlagembereket, de az antikvárius történelemmel foglalkozókat is, ennek szisztematikus és elméletalkotó feldolgozása csak a poszt-strukturalizmus újszerű témákat felszínre hozó és problematizáló hatására kezdődött meg (jó példák Pamela Long, *Openness, Secrecy, Authorship* c. 2001-es könyve, vagy Aleida és Jan Assmann monumentális vállalkozása, a három kötetes *Geheimnis... Schleier und Schwelle* ['Titkosság: lepel és átjáró'] c. gyűjteménye, 1997-99).

Ámde, ahogy Láng Benedektől is tudjuk, a titokkutatók látóteréből valahogy kimaradt a titkosírások kutatása, mint ahogy fordítva is, a titkosírás-kutatók sem igyekeztek tárgyukat összekapcsolni a titokképzés, titkosság, titkolózás általános kérdéseivel. Láng Benedek éppen ezt teszi, így válik munkája mentalitástörténeté és történeti szociál-pszichológiává is, ezáltal úttörő módon, témáját teljesen új megvilágításban mutatva fel.

A szakirodalom fent jelzett áttekintése után történeti bemutatást kapunk a rejtjelezés elméletéről és gyakorlatáról az ókortól a kora újkorig bezárólag. Bár itt szvesen olvastam volna többet a szűkebb érdeklődési körömbé vágó Trithemius rendszeréről, de valljuk be, hogy a szakembereken kívül ki tud bármit is a monoalfabetikus és polialfabetikus rejtjelkulcsokról, a kriptanalízisről, vagy a nomenklátorok rendszeréről?

A hasznos kontextualizálás után a második rész tér rá a kora újkori Magyarország forrásanyagának jellemzésére, valamint a rejtjelezés működtetésének vizsgálatára. E két témakör feldolgozását az az alapkutatás tette lehetővé, amelynek táblázatos repertórium a kötet második felét teszi ki, mintegy százötven oldalon. Itt két monumentális táblázat időrendi sorrendben adja egyrészt a kora újkori magyarországi titkosírástáblák (vagyis a kulcsok, *clavisok*), illetve a titkosított szövegek (nagyjából egészében levelek) listáját, sokféle információval: dátum, küldő, címzett, a kézirat nyelve, illetve, hogy az egész szöveg titkosírással készült, vagy csak részleges elrejtések vannak benne. Továbbá itt kapunk bibliográfiai információt arról, hogy a szöveget kiadták-e már, vagy a szerző levéltári gyűjtéséről van szó. Fontos adalék még, hogy a szöveget megfejtették-e, akár úgy, hogy a megfejtés már szerepelt az eredeti kézíraton, vagy valamely kutató a rendelkezésre álló kulcs segítségével feloldotta. A táblázatból jól látható, hogy bár számos kiadás látott már napvilágot, jelen szerzőnek is bőven maradt feltárni valója, de a kiadások összegyűjtésével és értékelésével is alapos munkát végzett.

A kultúrtörténész szempontjából legértékesebb részek a könyv azon fejezetei, melyek a használókkal és a használat módjaival foglalkoznak, s e téren különösképpen bizvást modhatjuk úttörőnek e munkát, mert a kora újkor egy olyan mentalitástörténeti és szociológiai szegmensébe enged betekinteni, melyet eddig leginkább csak a diplomácia- és hadtörténészek szűk territóriumának tartottak, de a feltárt forrásanyagból kiderül, hogy ennél sokkal többről van szó. Ezt elemzi "A titkolózás terei" című fejezet.

Az anyag többsége a 17. század második feléből és a Rákóczi-szabadságharc idejéről való és értelemszerűen politikai természetű, vagy a katonai műveletek és a kémkedés dokumentuma. Ezek főként a török harcokkal kapcsolatosak, majd a tizenhetedik századtól a magyar függetlenségi küzdelmekkel, mint a Wesselényi összeesküvés, vagy az említett Rákóczi szabadságharc. De a szerző kitér olyan kevésbé feltárt témákra is, mint a szerelem, férfibarátság, családi és magántitkok rejtjeles kinyilvánítása; de ugyanígy tudományos, alkímiai és mágikus feljegyzések; sőt, még bizonyos vallási nézetek rejtjelezése is, bár ez utóbbi Láng Benedek szerint igen ritka és tiszta példáját nem is találjuk a korszak Magyarországon.

A személyes természetű kuriózumok között hírhedt Balassi Bálint már régóta ismert titkosított megjegyzése Kapy Sándorhoz, ahol szexuális vonzalmának köszönhetően reménykedik Losonczi Anna kezének elnyerésében. Ez egy viszonylag korai példa a magántermészetű titkok elrejtésére és sajnálom, hogy Láng Benedek nem kommentálja, bár táblázatában természetesen szerepelteti. Nyilván szövegszerűségében kevésbé jelentős, mint Dalmády István

jóval hosszabb és decensebb házassági tanácsadása az ifjú Teleki Mihályhoz, amelyben szinte Shakespeare-i férfibarátság is felsejlik, vagy Rákóczi Ferenc feltételezett szerelmi levelezése Elzbieta Sieniawskával (amelynek korpusza jelen tudásunk szerint nem is volt sifírozva), ám, tekintve, hogy a magyar nyelvű világi költészet megteremtőjéről (és az első magyar trubadúrról) van szó, akinek életrajza is viták kereszttüzeiben áll, némi kultúrtörténeti bemutatásnak bizonyára lett volna helye.

Lehetne még sorolni az érdekes és tanulságos példákat, ehelyett Láng Benedek azon megjegyzéseire utalok, melyben példás komparatistaként összehasonlítja a titkosírás-használat nyugati és magyarországi technikáit és fejlettségét. Ebből (nem túl meglepően) az derül ki, hogy nálunk mintakövető titkolózásról lehet beszélni, eljutottak hozzánk a kor legmodernebb módszerei (pl. a Habsburg kancelláriáról, vagy a francia király környezetéből), de az átlagos használat megragadt a jóval primitívebb technikáknál és különösen feltűnő, hogy a magyar használók sokszor mennyire hanyagok, vagy lusták voltak. Bár rendelkezésükre álltak igen kifinomult titkosítási lehetőségek, ezekkel nem mindig éltek és a kulcsok gyakori cserélgetését is elmulasztották.

Konklúzióként elmondhatom, hogy e munkát áttekintve azt éreztem, amit Boccaccio írt Dante Isteni színjátékáról (profán az összehasonlítás, s csak azért jutott eszembe, mert nemrég olvastam Nádasy Ádám kítűnő és tudós új fordítását), vagyis, hogy a mű olyan mint a nagy folyó, partján a sekély vízben lubickolhatnak a báránycák, mély sodrásában viszont a nagy elefántok is kényelmesen úszhatnak. Tehát a szakembereknek éppannyi új információt tud nyújtani, mint az érdeklődő olvasóknak hasznos ismereteket.

Vagyis: mind e benyújtott szakmunka érdemei elismeréseként, mint pedig a szerző nemzetközi eredményeire és elismertségére való tekintettel Láng Benedek kiérdemelte, hogy az Akadémia doktorai közé kerüljön.

Budapest-Szeged, 2018. január 25.

Szőnyi György Endre, DSc
egyetemi tanár